

Παλαμᾶς ἂν καὶ ὄχι παντοῦ, πολὺ συχνὰ προσέχει καὶ στὰ ποιήματα καὶ στὰ πεζὰ νὰ ἐκφράζεται κατὰ τὸν καθαρὰ δημοτικὸ τρόπο: ὁ μέγας ὁ δάσκαλος Γ 2, 108, ὁ τοῦς ὁ κριτικός Γ 2, 188, τὴ χάρα τὴ χειροπιαστὴ τῆς ζωῆς Γ 2, 140, τὴ μεγάλη τὴν Πηνελόπη Γ 2, 139, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά Γ 2, 86, τὴν ἀρχικὴ τὴν ἰδέα Γ 2, 51.

Ἐπίσης τὴν καθαρὰ δημοτικὴ σύνταξη ἀκολουθεῖ ὅταν δὲν παραλείπη τὴν ἀντωνυμία τῆ(ν) πρὶν ἀπὸ τὸ ῥῆμα: τὴ μορφώνει τὴ γλῶσσα Γ 2, 174, ἂν καὶ ἡ παράλειψή της δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη καὶ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα.

Ἡ σύνταξη μ' ἐπανάληψη τοῦ ἄρθρου μᾶς φέρνει στὴν ἐξέταση μᾶς σχετικῆς μ' αὐτὴν ἰδιορρυθμίας τῆς γλώσσας τοῦ Παλαμᾶ: εἶναι γνωστὸ πὺς στὴ γλῶσσα μᾶς ἢ προτάσσεται τὸ προσδιοριστικὸ ἐπίθετο στὸ οὐσιαστικόν, καὶ τότε τὸ ἄρθρο ἐπαναλαμβάνεται (ὁ καλὸς ὁ πατέρας), ἢ ἐπιτάσσεται τὸ ἐπίθετο στὸ οὐσιαστικόν, ὁπότε πάλι τὸ ἄρθρο πρέπει νὰ ἐπαναληφθῆ πρὶν ἀπὸ τὸ ἐπίθετο (ὁ πατέρας ὁ καλός)(¹). Ἡ παράλειψή του στὴ δευτέρῃ περίπτωση ἐνοχλεῖ πολὺ περισσότερο τὸ γλωσσικὸ μᾶς αἰσθημα, γιατί δὲν ἔχει, ὅπως ἡ πρώτη, οὔτε τὸ στήριγμα τῆς λόγιας σύνταξης. Καὶ ὅμως ὁ Παλαμᾶς παραβαίνει συχνότατα αὐτὸν τὸν κανόνα. Ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα: τοῦ πύκτου μοσκόβου Γ 76, τὰ τέρατα δολερά Β 38, ἀπὸ τοὺς θεοὺς ξεοκπασιτοὺς Β 37, μὲ τὰ βιολὰ παθητικά, τὰ χωριανὰ λαοῦτα Β 3, σὰν τὸ τρεμουλιασμα βραδυνὰ μίᾳς κιθάρας Β 176, καὶ τελευταία τῆς ἱστορίας ἑλληνικῆς κοράνα Β 142, τὴ βραδυνὰ μελαχρινὴ Β 8, μὲ τὰ στεφάνια ἀχιδατὰ Β 87, τὴ ρήγισσαν Ἐφτάθρονη σὰ μόλεψεν ὁ Τοῦρκος Β 147, στοὺς οὐρανοὺς ἑλληνικοὺς τῆς ἀρμονίας ἢ Πούλια Β 14, τῆς Ρώμης κοσμοδόποινας τὴν ἀρχοντιὰ Β 34, μὲ τὴ ματιὰ θεία μέσα του ΚΤ 5, καὶ μὲ τὸ γέλιο ἀβάσταχτο καὶ μὲ τὸ περιγέλιο Β 1, κι ὄσα τοῦ πέλαου Διβικοῦ τὰ

κύματα τὰ δέρονον Β 144, προσμένει σε ἡ φλογέρα σου ποιμενικὴ Β 15, στὰ λαμπροκαίρια μινωικὰ τὰ πρωτοϊστορισμένα Β 145.

Ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ποιητῆς ποὺ μεταχειρίζεται αὐτὴ τὴ σύνταξη. Εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ τῶν στίχων τοῦ Κάλβου: εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον | τῶν οὐρανίων ἐρήμων Ὁδ. 10, 2, ὁ ἀετὸς ἀφίγει | τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοὺς 10, 12, Ὁκεανὲ πατέρα | τῶν χορῶν ἀθανάτων 10, 20, συντριβουσι τοὺς πύργους θαλασσοῦς 10, 35, λειτουργὸν τῶν παρθένων | Ἐλικωνίων Λυρ. 1, 18. Στὸν Κάλβο ἡ σύνταξη αὐτὴ εἶναι αἰσθητὴ, μέσα στὴ γενικὰ λόγια μορφή τῆς γλώσσας του, σὰν ἀρχαϊσμός. Τοῦ Παλαμᾶ ὅμως ὁλόκληρη ἡ ποίησις κινεῖται σὲ ἄλλον κύκλο, ριζικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τοῦ Κάλβου. Τοῦ πρώτου ὁ κύκλος εἶναι στὸ περιεχόμενον ἐπικὸς καὶ λυρικός καὶ στὴ μορφή καθαρὰ δημοτικός, τοῦ δευτέρου εἶναι στὸ περιεχόμενον ρομαντικός πατριωτικός καὶ στὴ μορφή τόσο ξένος πρὸς τὴ ζωὴ, ὥστε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ ἀντιδημοτικόν, ἀριστοκρατικόν. Γι' αὐτό, ἂν καὶ εἶναι βέβαιον πὺς ὁ Παλαμᾶς ἦταν ἀπὸ τοὺς καλύτερους μελετητῆς τοῦ Κάλβου, τίποτα δὲν πείθει πὺς ἀπ' αὐτὸν μονάχα ἐπηρεάστηκε στὴ χρῆση τοῦ συνταχτικῆς τρόπου ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ(²). Δὲν ξέρω ἂν τὸν Παλαμᾶ ἐννοοῦσε ὁ Ἡ. Βουτιερίδης γράφοντας κάποτε(³): «μερικοὶ ὅμως λογοτέχνες ποὺ λογαριάζονται κι ἀπὸ τοὺς καλοὺς, γράφουνε... «ὁ πατέρας ἀγαπημένος» ἢ γιὰ τὸ θέλει τὸ μέτρο, ὅταν γράφουνε σὲ στίχους, ἢ γιὰ νὰ κάνουν... ὕφος, ὅταν γράφουνε σὲ πεζό· αὐτὰ θυμίζουν τὴ φρασολογία τῶν ξένων ἑλληνιστῶν, ποὺ ὅπως εἶχε παρατηρήσει ὁ Ἀσώπιος, μολονότι ἐγεράσανε στὴν Ἑλλάδα, δὲ μπορέσανε νὰ νιώσουνε ὅτι δὲν εἶναι ἑλληνικὲς οἱ φράσεις «τὸν κῆπον Βοτανικόν», «τὴν Βιβλιοθήκην βασιλικήν». Πάντως ἐπειδὴ ὁ Παλαμᾶς μεταχειρίζεται αὐτὴ τὴ σύνταξη μόνο στὰ ἔμμετρα, κ' ἐπειδὴ ἔχει ἀναμφισβήτη-

zer, Die nominale Determination in den idg. Sprachen, K. Z. 63, 153. A. Mirambel, Remarques de syntaxe néo-grecque. L'emploi de l'article défini. Bull. société ling. 40, 63 κέξ. A. Τζαριζάνου, Νεοελληνικὴ σύνταξις, σ. 37, § 31.

(¹) A. Τζαριζάνου, ὅπου παραπ. σ. 295.

(²) Στὸν Κύπριο χρονογράφου τοῦ 15' αἰῶνα Λ. Μαχαιρᾶ 1, 186, 6 συναντοῦμε κάπου τὴ φράση: ἐμέρωσεν ὁ λύκος ἀγρῖος. Εἶναι ὅμως τόσο σπάνιον τὸ παράδειγμα, ὥστε φαίνεται νὰ μὴν εἶναι δημοτικόν.

(³) Ν. Ἐστία 3, 355.

τητα στιχουργικά πλεονεκτήματα, νομίζω πὸς τὴν προτιμᾶ, ἀπὸ ποιητικὴ ἀδεια, μᾶλλον γιὰ λόγους μετρικούς. Τὸ ὕφος δὲ βλέπω νὰ κερδίζει τίποτα ἀπὸ τὴν παραλείψη ἑνὸς χρήσιμου συνταχτικῶ ἀρθροῦ. Ὡς ἀρχαϊσμός πάλι δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ μέσα

στὴν ὀλοκάθαρη δημοτικὴ τοῦ γλῶσσα, ὅπως μπορεῖ νὰ σταθῆ μέσα στὴ λόγια γλῶσσα τοῦ Κάλλβου. Ἄν βρῆ πολλοὺς συνεχιστὲς στὴν ποίηση, μπορεῖ νὰ γίνῃ σύνταξη ποιητικὴ, ὅπως τόσες ἄλλες συμβατικὲς μορφὲς τοῦ ἔντεχνου λόγου.

3. Κοσμητικὰ ἐπίθετα.

Ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο εἶναι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀχώριστο στοιχεῖο τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Θυμηθῆτε τὰ πρὸ γνωστὰ διὸς Ἀχιλλεύς, πολύμητις Ὀδυσσεύς, λευκώλενος Ἥρη, Διὸς αἰγιδόχοιο, πόντιον ἀτρογέτοιο, Ταρτιάρου ἠερόεντος κτλ. Ἰδίως ἡ ἐπικὴ ποίηση τὸ χρειάζεται πολὺ, γιὰ νὰ χρωματίσῃ τὴν ἀφήγησίν της καὶ νὰ τῆς δώσῃ μεγαλοπρέπεια. Γι' αὐτὸ καὶ κυριαρχοῦν τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα σὲ ποιήματα ἐπικοῦ ἢ ἐπικολυρικοῦ χαρακτήρα, ἐνῶ εἶναι λιγοστὰ πολὺ σὲ ποιήματα καθαρὰ συναισθηματικά, ὅπου τὰ πολλὰ χρώματα καὶ τὰ μεγαλεῖα δὲν ἔχουν τὴ θέσιν τους⁽¹⁾.

Ἡ ποίηση τοῦ Παλαμά, ὕμνητικὴ καὶ λατρευτικὴ τοῦ πνευματικοῦ μας πανθέου καὶ τῆς ἱστορίας μας, δὲν μποροῦσε νὰ στερηθῆ τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο. Τὸ χρησιμοποιοῦν ἀφθονά, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ τὸ παρακάνῃ, ἔχοντας ἐπίγνωσιν πάντα τοῦ μέτρου. Ποιοτικά, ὅπως θὰ περιμένε καθένας ἀπὸ τὸν ποιητὴ μας, κρατεῖ τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο πολὺ ψηλὰ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τριμμένου, τοῦ ἄχρωμου, τοῦ ἀκαλαίσθητου. Τὸ ἐπίθετό του, εἴτε γνωστὸ εἴτε νιόπλαστο, βρῖσκεται πάντοτε σὲ ποιητικὴ σχέση μὲ τὸ οὐσιαστικὸ ἢ κύριον ὄνομα ποῦ προσδιορίζει, καὶ ὁ συνδυασμὸς τους εἶναι τὶς περισσότερὰ φορὲς ἐντελῶς πρωτότυπος. Ἄλλ' ὥς ἀφήσουμε νὰ μιλήσουν καλύτερα μόνον τους τὰ παραδείγματα: *σύλογγα βουνά* Φ 69, *κουμαριὲς αἱματοσιάλαιχτες* Δ 158, *ομαλτομάγουλη παιδούλα* Α 98, *εἰδύλλια ροδομάγουλα* Α 105, *περουζένιες θάλασσες* Α 140, *κρινόσπαρτο ἀκρογιάλι* Α 73, *ξανθὰ νησιά* Π 83, *ξανθὲς Κυκλάδες* Α 64, *τὸ φῶς τὸ ἀκράτο* Β 12, *τοῦ ἀστροπέφανου οὐρανοῦ* Υ 41, *τὸ ροῦσο τὸ φεγ-*

γάρι Β 9, *βραδνὰ μελαχροινὴ* Β 8, *θάλασσα κυματοῦσα* Παρ. 116, *δροσάερο χλωρονήσι* Β 175, *ἡ Χιὸ ἡ μαστιχοσιτάλαχη* Β 152, *τὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη* Π 53, *ἡ Σέρρα ἡ λαγκαδόκλειστη* Φ 44, *καημὸς ξανθὸς* Β 49, *λόγια ξανθὰ* Β 49, *γοργοχέρα Πράξη* Παρ. 109, *Σοφία κοσμονοήτρα* Φ 89, *κατάρρα φιδοπλόκαμη* Β 170, *τὸ Κροῖμα τὸ σκυλόκαρδο* Α 72, *λάμιες μονοβύζες* Φ 84, *δίψα λιβυκὴ* Α 5, *τὸ φθινόπωρο τὸ καρποσιλισμένο* Υ 12, *τὴν κλαίουσα Ἰτιά* Δειλ. 148, Πόσο καλύτερα ὅμως ἀναπνέει τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο μέσα στὸν ἀέρα τοῦ στίχου:

Ἔτσι ὀλογύρα τὰ βουνά κι ὁ λογγωμένος Πάρνης
κι ὁ ἐλεφαντένιος Ὑμηττὸς κ' ἡ ἀγέρινη Πεντέλη
κ' ἡ Σαλαμίνα ἀθάνατη κ' ἡ ἐρημικὴ Ψυτάλη Φ 82,
Ζάκυνθο, χαῖρε, ὀλόανθη, Κεφαλλονιά δουλεύ-
[τρα...
κ' ἐσὺ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς, ὦ Κέρκυρα, μα-
[γεύτρα...
καὶ Ἰθάκη ἐσὺ ἀκουστὴ Π 63,
μέσ' στὴ βουνόσπαρτη Σητεῖά, τῶν πέλαων ξα-
[γναντεύτρα Β 14,
κι ἀπ' τὸ γαλάζιο Ἴόνιο στὸ ζαφειρένιο Αἰ-
[γαίο Υ 15,
στ' ἄγρια τάνοιχτοπέλαγα καὶ στὰ βαθιὰ κανά-
[λια Β 150,
ἡ Βλάχα ἡ ἀντρογύναικα, τοῦ λόγγου ἡ πελεκή-
[τρα Α 98,
ἡ Πόλη ἡ Βοσπορίτισσα, τοῦ Κωνσταντίνου ἡ
[κόρη Φ 53,
φυκοσιεφάνωτοι γιαλοῖ, ρηχοδαρμένοι μῶλοῖ
| Κ 39.

Τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο κάποτε, ἀντὶ νὰ προσδιορίσῃ γυμνὸ τὸ οὐσιαστικὸ, παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς μικρῆς παρεμφατικῆς πρότασης ποῦ ἀκολουθεῖ στὸ οὐσιαστικὸ καὶ δένεται μαζί του μὲ τὸ σύνδεσμο καὶ ἢ καὶ χωρὶς αὐτόν: *εἶναι παλληκάρια ποῦ πεθαίνουν ἀπὸ κάποιους Χάρους καὶ εἶναι ὀλόγλυκοι* Β 201 (ἀντὶ ἀπὸ *χάρους ὀλόγλυ-*

(1) Πρβλ. Κ. Βάραλη, Ἡ ἀξία τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου, Ν. Ἑστία 2, 172.

κους), θυμίσθηκε τῆς μάνας του καὶ σὺν ψαλμῷ, ἔσαν ἤχο | καὶ ἀπλὸ καὶ μυνησιακό, καὶ μύριζε θυμιάμα Φ 70. Στις ρηματικές αὐτὲς διατυπώσεις κρύβεται ἡ θαυμασία τέχνη τῆς μετατροπῆς μιᾶς ιδιότητος στατικής σ' ἓνα γεγονός μετὰ διάρκεια, σ' ἓνα βίωμα. Ἡ διαίσθησις τοῦ ποιητῆ τὴν ἀποζητᾷ ὑπακούοντας στὸ βαθὺ γλωσσικὸ αἶσθημα τῆς Νεοελληνικῆς, ποὺ τείνει σταθερὰ στὴν περίφραση ιδιοτήτων, ὥστε νὰ γίνονται ἐνέργειες. Τὴν τάση αὐτὴ τὴν παρατηροῦμε ἤδη στὴ λαϊκὴ γλῶσσα τοῦ μεσαιῶνα, ποὺ θέτει σιτὴ θέση τῆς μετοχῆς περίφραση: μετὰξια κοκκινόβαφα νὰ λάμπουν ὡς τὴν φλόγαν Λύβ. Ροδ. 1888 (= λάμποντα), εἰς βουρκολέαν κάθομαι θολὸν νερόν νὰ γέμη Πουλολ. 449 (= γέμουσαν), ἐξέστησαν τὸ κάλλος τῆς οἱ πάντες νὰ θεωροῦσι Διήγ. Ἀπολλ. 542 (= θεωροῦντες). Πβ. καὶ τὸ νεοελλ. κάστανα ζεστά, νὰ καίνε, (= καίοντα, καυτά), ἐχάρηκα νὰ μάθω πὼς εἶσαι καλά (= μαθὼν) κτλ.

Τὴ θέση τοῦ κοσμητικοῦ ἐπιθέτου καὶ γενικὰ τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ τὴν παίρνει συχνὰ οὐσιαστικὸ ποὺ ἐκφράζει πρὸ ζωηρὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου, ὅπως τόσο συχνὰ συνηθίζεται καὶ στὴν καθημερινή μας γλῶσσα: π. χ. κρασί κάρτιο, παιδὶ μάλαμα, καρπούζι ζάχαρη. Ἔτσι καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ ποιητῆ: σμαράγδι χωρὶὸ Παρ. 24, καιροὶ κουρσάροι Α 119, ἰδεῶν ἀκρίδων Παρ. 120, κορμιὰ μπουγαρίνια Παρ. 129, τὸ ρουμπίνι τὸ αἷμα Β 101,

ἔργα βυζαντινοῦ ΠΧ 49, τὴν παιδούλιαν ὄρα Δ 46, ἡ γριὰ ζωή ΠΧ 87, σὶν Ἐλυμιο τὸν κλέφτη Π 190, ἡ Μελένια ἡ δροσαυγὴ Β 98, δοῦκε Ταύγειε Α 64, τοῦ Καιροῦ ἀγριόγατον τὰ φύκια Κ 109, ἀλητεὲς πρόσωπα, προσώπατα παιδάκια ΠΧ 103, φῶτα χλωμά καὶ φῶτα θάμπωμα Δειλ. 40, τὸ σπλάγγος τῆς γυναίκας σου καρδιᾶς Β 93, ἔρα ρήγα πόνο Β 115, ἀτὸς ἔμνος Β 135, νέχταρα πιοτὰ Δειλ. 242, σὲ τησιὰ κοράλλια Πεντ. 136, κορώνα ἰδέα, ἰδέα σπαθὶ Β 20, ὁ Λόγος ὁ διδάχος Β 38, γάλα | ποὺ κάνει ρόδα μάγουλα καὶ κάστρα λεβεντιᾶς Α 67, μετ' ἀνθη σου ὦ σαβάνωσέ με, ζωὴ πρωτομαγιά Ν 112, νὰ ταράξη... τὰ κύματα μαλλιά σου ΠΧ 113, θέλει μῆλο μάγουλο, θέλει χειλάκι ρόδι Τ 38.

Κορῦφωμα τοῦ πλούτου τῶν κοσμητικῶν ἐπιθέτων βρίσκουμε στὴν προσφώνηση τῆς Παναγίας μετὰ τὰ κατὰ τόπους ὄρατα ἐπίθετά τῆς, μαζεμένα ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀραδιασμένα ἀρμονικὰ στοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ Παλαμᾶ:

Παντάνασσα, Ἐλεόσσα,
Γλυκοφιλοῦσα, Ἀκάθιστη, Γιάτρισσα, Πονο-
[λότρα,
Παραφυθιά, Περιβλεφτη, Πανάχραντη, Ὁδη-
[γήτρα,
Ἀντιφωνήτρα, Τριχεροῦσα, Βαγγελίστρα,
[Λαύρα,
Γοργοεπήκη, Ἀθηναία, Ρωμαία, Φανερωμένη
[Φ 124.

4. Ὀνομαστικὴ στὴ θέση κλητικῆς.

Ἡ νέα μας γλῶσσα κληρονόμησε ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ μεσαιωνικὴ τὴν ἰδιορρυθμίαν νὰ χρησιμοποιῆ στὴ θέση τῆς κλητικῆς κάποτε τὴν ὀνομαστικὴν ποὺ οἱ μεταγενέστεροι τὴν ἔλεγαν **ἀπτικὴ κλητικὴ**. Ἡ ἀντικατάστασις αὐτὴ, καθὼς καὶ στὴν ἀρχαία ἔτσι καὶ σήμερον, δὲ γίνεται στὴν τύχη καὶ χωρὶς λόγο. Στὴν ἀρχαία γίνονταν γιὰ νὰ δώσῃ στὴν προσφώνηση ἄλλοτε μεγαλύτερο σεβασμὸ (αὐτὸς ἦταν ὁ ἀρχικός της σχολός, γιὰτὶ πρωτοφάνηκε στὴν προσφώνηση θεῶν), καὶ ἄλλοτε γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μεγαλύτερη στοργή. Στὴ γλῶσσα μας σήμερον διατηρεῖ μόνον τὸ δεῦτερον χαρακτῆρα, εἶναι δηλαδὴ μέσο γιὰ τὴν ἐκφράση τρυ-

φερότητας, στοργῆς (¹), καὶ ἡ χρῆσις τῆς εἶναι ἀνιση κατὰ τόπους. Ἡ κοινὴ Νεοελληνικὴ, ἰδίως σὶν περὶ λόγῳ, τὴν ἀποφεύγει. Τὸ ἐδῶ, κύριος! τῶν λούδτρων στὴν Ἀθήνα ἔχει τόσο δυνατὸ κοινωνικὸ χρῶμα ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ διαδοθῆ.

Ἐπάρχουν ὅμως πολλὰ ἰδιώματα ποὺ τὴν ἀγαποῦν ἐξαιρετικὰ ἰδίως σὶν τραγούδια, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προσφώνηση οἰκείων καὶ ἀγαπητῶν, π. χ. νὰ πῶ θέλω, τ' ἀέροφι!

(¹) Γιὰ τὴν ἀξίαν ποὺ ἔχει ἡ χρῆσις τῆς ὀνομαστικῆς στὴ θέση τῆς κλητικῆς ὡς στοιχεῖον ἔφους βλ. W. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax, σ. 199.

(Κάρπαθο), ὦ, ἡ γριά μου, πὸν νὰ σὲ ζα-
ρωῶ! (Νάξο). — Σήκω, ἡ Διαμάντω, νὰ
πᾶς στὸ μύλο. — Δὲν μπορῶ, ἡ μάγνα, δὲν
μπορῶ. Φεύγα, ἡ Μαρώ, ὄχ τὸν κουρνια-
χτό, φεύγα κι ἀπὸ τὸν ἥλιο⁽¹⁾, κοιμήσου,
τ' ἄστρον τῆς αὐγῆς, κι ὁ ἥλιος τῆς ἡμέ-
ρας (Ρόδο).

Ὁ Παλαμᾶς φυσικὸ ἦταν ἓνα τέτοιο
στοιχεῖο τοῦ συναισθηματικοῦ λόγου νὰ τὸ
μεταχειριστῆ καὶ νὰ τὸ καλλιεργήσῃ. Ἀ-
ξιοπρόσεχτο εἶναι πὸς δὲν ξεκινᾷ ἀπὸ τῆ
νεοελληνικῆ ἰδιωματικῆ χρήσῃ του, πὸν
ἴσως καὶ θὰ μὴ τὴν πρόσεξε, ἀλλὰ μᾶλλον
ἀπὸ τὴν ἀρχαία, πὸν τὴ γνώρισε φιλολο-
γικά. Τὰ παραδείγματά του ἐκφράζουν μὲ
τὴν ὀνομαστικὴ σχεδὸν πάντα σεβασμὸ καὶ
ὄχι τρυφερότητα: *Χαῖρε, ὁ Πολίτης ὁ Σο-
φός* B 13, *χαῖρε κ' ἐσὺ, ὁ κελαιδίσις, τὸ
κορητικὸ τ' ἀηδόνι* | ... *δόξα σ' ἐσέ, ὁ Κορ-
νάρος, | δόξα σ' ἐσένα, ὁ ποταμὸς ὁ χρυ-
σομελιτάρης* B 13, *σώσις τὸ δάκρυ μου*

ἄς γίνῃ! ὁ Θεός, | μὴ μὲ κολάσῃς Πεντ.
86, *τί στέλνεις, ὁ οὐρανός;* ΠΧ 107,
*ὁ Θεός μου, | βόηθα μ', ὁ ὠραῖος κι ὁ ἀ-
κριβός μου* Ξ 86, *καλῶς ἦρθες, ἡ εὐτυχία
μου* Ξ 166, *ἂν τρώγω, ἂν πίνω, ἀφέντης
μου, πάντα στὸ νοῦ μου σ' ἔχω* Φ 40.

Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση, ἡ λαϊκὴ, με-
ταχειρίζεται συχνὰ στὸν ἴδιο στίχο παράλ-
ληλα καὶ τὶς δυὸ πτώσεις: *ξυπνᾶτε ἡ δόλια
ἡ συντροφιά, καὶ καπετάνε Μῆτρο, θὰ σὲ
ρωτήσω, πεθερά, θὰ σὲ ρωτήσω, ἡ μάγνα.*
Τὸ ἴδιο κι ὁ Παλαμᾶς: *πέρνα κοινὲ δια-
βάτη, | σταμάτα, ὁ ποιητῆς* Δειλ. 158, *χαῖ-
ρε ὁ Τολοτόης! Ραψωδὲ τῶν ἐπικῶν ἀγώ-
νων* A 96, *γέρανοι ἐσεῖς ταξιδευτὲς κ' ἐσεῖς
τὰ χελιδόνια* B 2. Νὰ εἶναι τάχα ἡ μετρικὴ
ἀνάγκη μᾶς ἀκόμα συλλαβῆς πὸν τὸν κά-
νει νὰ παίξῃ μὲ τὶς δυὸ πτώσεις; Κάποτε,
ὅπως στὸ τελευταῖο παράδειγμα, ἴσως. Ὅχι
ὅμως πάντοτε. Τὶς περισσότερες φορὲς ἡ
ὀνομαστικὴ μπαίνει ὡς στοιχεῖο ὕφους.

5. Πληθυντικὸς στὴ θέση ἐνικοῦ.

Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ποιητῆς ἰδεῶν. Οἱ
συγκινήσεις, τὰ συναισθήματά του, εἶναι
ἐκείνα πὸν γεννᾷ ὁ στοχασμὸς. Ἀκόμα
καὶ ἡ φύση ἢ ἑλληνικὴ, πὸν περνᾷ στοὺς
στίχους του μὲ τὴν ἀνείπωτη γοητεία τῆς,
δὲν εἶναι γιὰ τὸν ποιητὴ αὐτοσκοπός. Εἶ-
ναι ἓνα πλαίσιο τῆς ἰδέας πὸν θέλει νὰ
ἐκφράσῃ, ἓνα στολίδι τῆς ὕλικό. Σὲ μιὰ
τέτοια ποίηση φυσικὸ εἶναι νὰ παίρνουν
μεγάλῃ θέσῃ τὰ σύμβολα στὴν ἐκφραση,
καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους πὸν κατέχει ὁ
ποιητῆς γιὰ νὰ μετουσιώσῃ κάθε τι τὸ ἐ-
πεισοδιακὸ καὶ συμπτωματικὸ γιὰ τὸν κοι-
νὸ ἄνθρωπο σὲ σύμβολο μᾶς ἀξίας πὸν
ξεπερνᾷ τὰ χρονικά τους πλαίσια καὶ γί-
νεται καθολικὴ ἀξία, εἶναι ἡ διατύπωση τῶν
ἱστορικῶν κυρίων ὀνομάτων στὸν πληθυν-
τικὸ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτό, τὸ ἱστορικὸ πρό-
σωπο ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετὴ πὸν ἐκφρά-
ζει καὶ μὲ τὴ γενικώτερη ἔννοια πὸν τῆς
ἀνήκει καὶ γίνεται σύμβολό τῆς. Ἴδου με-
ρικὰ παραδείγματα τέτοιων συμβολικῶν
πληθυντικῶν 1) σὲ κύρια ὀνόματα: *τῶν
Ἀθηναίων οἱ Κόδροι καὶ τῆς Σπάρ-
της | οἱ Λεωνίδες, . . . καὶ τῶν Ἀλέξαντρων*

οἱ δρόμοι | ... *στὴ ράχη τῶν Πηγᾶσων* B
131, *Σολωμοί, Ψάπφες, Μίμνεομοι, Σέλ-
λεῦ καὶ Λαμαρτίνοι* N 90, *μέσα στοὺς Φει-
δίες καὶ μέσ' στοὺς Πραξιτέληδες* Π 126,
*Καίσαρες, Νέρωνες, λογῆς, Ἀσιν καὶ Ροβε-
σπιέρων | φιλοσοφίες* ΚΤ53, *Προδότες οἱ
Τρικούπηδες. Κρεμάλα!* | *καὶ οἱ Ψυχάρη-
δες; Γιούχα! Πλερωμένοι* K 82.

2) Σὲ τοπωνύμια: *Καύκασοι, Νεῖλοι,
Ἀπέννινα καὶ Ἀντίταυροι καὶ Ταῦροι* Φ 44,
Ταῦροι καὶ Ἀντίταυροι προστά μου | *καὶ
Ἀλβανοὶ γονατιστοί, | μὲ τὰ Βαγδάτια τους
καλίφες* Δ 115, *μᾶς μαγνητίζουν οἱ Ἀτλαν-
τίδες τῶν Ὠκεανῶν* A 146, *σὲ πλούσια
ποιὰ Παγγαῖα, σὲ ποιὸν πλατιὸν θρα-
κιῶτες Ἐβρους* Παρ. 93, *σὲ κορφὲς ἀπά-
τητες, ἴσα, | Ἰμαλαίων κι Ὀλύμπων* T 69,
*οἱ Μαραθῶνες, μάθετε, γεννοῦν τοὺς Παρ-
θενῶνες* ΠΧ 210, *τὰ Αἰγαῖα σὲ προσκυ-
νούσανε καὶ οἱ Φαραῶ ἀπ' τὸ θρόνο* B 143,
*ἀπὸ τὰ Σαραντάπορα ὡς τὶς Κρέσνες | μ'
ὄσα ρέματα οἱ Στροῦμες κατεβαίνουν | καὶ
ξεχειλίζουν τὰ Βαρδάρια* B 135⁽¹⁾.

(1) *A. Τζαριζάνου* ὅπου παραπ.

(1) Ὁ Παλαμᾶς ἔχει συνείδηση τῆς γλωσσικῆς
ἀξίας τῶν πληθυντικῶν τούτων. Στὸ φανταστικὸ
μάθημα ἐρμηνείας τῶν ποιημάτων του πὸν θέ-
τει στὰ χεῖλη ἑνὸς φανταστικοῦ καθηγητῆ, λέει

6. Μεταφορά.

Τὸ στοιχείο τοῦ ὕφους τὸ πῶς προσωπικὸ καὶ συνάμα τὸ πῶς γοητευτικὸ εἶναι ἢ ἱκανότητα τοῦ ὁμιλητῆ ἢ τοῦ λογοτέχνη νὰ κάνει νέες, πρωτότυπες μεταφορές. «Μόνον γὰρ τοῦτο οὔτε παρ' ἄλλου ἔστι λαβεῖν, εὐφυΐας τε σημεῖον ἔστι», ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης Ποιητ. 1459α⁽¹⁾. Γι' αὐτὸ ὁ ποιητικὸς λόγος χαρακτηρίζεται ἀνεκάθεν γιὰ τὴν πλούσια χρῆση τῆς μεταφορικῆς ἔκφρασης. Ἡ μεταφορὰ στὸν Παλαμᾶ μπορεῖ νὰ γίνῃ θέμα ὁλόκληρης εἰδικῆς πραγματείας, ὅπου θὰ εἶχε κανεὶς τὴν ἀνεση νὰ τὴν ἀναλύσῃ σ' ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς τεχνικῆς ποικιλίας τῆς καὶ ν' ἀξιολογήσῃ αἰσθητικὰ κάθε περίπτωση. Ἐδῶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Παράθετώ μόνο μερικοὺς στίχους μὲ μεταφορικὲς ἔκφρασεις πού δὲν πιστεύω νὰ εἶναι καὶ οἱ καλύτερες, ἀφίνοντας στὸν ἀναγνώστη τὴν αἰσθητικὴ τους ἐκτίμηση:

Στοὺς Παρνασσούς τοῦ ἰδανικοῦ, στοὺς Ὀλυμ-
[πους τῆς σκέψης B 52,
μοῦτσος, τῆς μπόρας πιστικός, κολλέγος τῆς
[μπουνάτσας B 58,
τὸ πάθος τὸ ἀκαπίστρωτο μὲ σέρνει καβαλλά-
[ρη A 150,
μὲς στοῦ βιβλίου τὸ μαλακὸ χαρέμι K 73,
σιμίγεις... τῆς παρθενιάς τὸν Ὀλυμπο καὶ τῆς
[γυναίκας τὸ καμίνι KT 25,
εἶμαι ποτάμι ἀπὸ τραγοῦδια ἀγάλαστα Παρ. 112,
τῆς φροντίδας ὄχεντρες | τῆς συμφορᾶς μαχαί-
[ρια T 9,
τὴν κανιέλα τὴν ἱερὴ τῆς μνήμης B 144,

γι' αὐτοὺς τὰ ἐξῆς: «Κ' ἔτσι ὅλες οἱ Ἑλλάδες — ὄχι ἢ Ἑλλάδα — μὰ οἱ Ἑλλάδες στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ, σύμφωνα μὲ τὸ γραμματικὸ σχῆμα τὸ στοιχειῶδες, μὰ πάντα γόνιμο σὲ σημαντικὰ ἀποτελέσματα, πού συχνὰ τὸ μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς μου...» Ποιητ. 1, 65. Σπάνιο εἶναι τὸ ἀντίθετο φαινόμενο, πού τοπωνύμια συνηθισμένα στὸν πληθυντικὸ τὰ μεταπλάθει στὸν ἐνικό. Ἔτσι ὅπως τὰ Ἀθῆναι, Θῆβαι λέγονται Ἀθήνα, Θῆβα, γράφει ὁ ποιητὴς καὶ Σέρρα Φ 44 ἀντὶ Σέρρες καὶ Βλαζέρα Φ 64 ἀντὶ Βλαχέρρες. Ὁ λόγος τοῦ μετασχηματισμοῦ ἐδῶ δὲν εἶναι φανερός.

(1) Ἀνάλογα ἐξαιρεῖ τὴ βασικὴ σπουδαιότητα τῆς μεταφορᾶς μέσα στὸ ὕφος ὁ εἰδικὸς στὰ προβλήματα τοῦ ὕφους Ch. Bally, Traité σ. 192.

γέρνει... ὁ καλόχτιστος ὁ τοῖχος τοῦ κορμιοῦ
[σου Φ 13.
καὶ λάμπει, βίγλα ἀγγελικὴ σὲ οὐρανικὴ μιὰ
[πύλη
τὸ μουσικὸ χαμόγελο στὰ πλαστικά τῆς χεῖ-
[λη Φ 36,
πέφτει γιὰ ν' ἀποκοιμηθῆ στῆς σιωπῆς τὸν κόρ-
[φο Φ 138,
γιατὶ νεροσυρμές λαῶν κ' ἔθνῶν καταποτῆρες
κυλᾶνε πάντα ἀπάνου τῆς καὶ τήνε πλημμυρι-
[ζουν Φ 45,
κ' ἐσὺ τῆς Ἀσπρῆς Θάλασσας χρυσαφικό, Ἀλε-
[ξάντρα,
τοῦ Ἑβραίου πραγματευτῆ πιστῆ, πολιτικῆ τοῦ
[Ἀράπη Φ 41,
τῆς ἐπικῆς μου θάλασσας τῆ γαληνιά τῆ δέρνουν
παθητικὲς ἀνεμικὲς καὶ λυρικά μελτέμια Φ 54,
γιὰ τὰ ξομολογήματα στιγμῆ, γιὰ τὶς ἀγάπες,
γιὰ τοὺς κισσοὺς τῆς ἀγκαλιάς, γιὰ τοῦ φίλιοῦ
[τ' ἀηδόνια B 10
(=γι' ἀγκαλιάσματα σφιχτὰ σὰν τοῦ κισσοῦ, γιὰ
[φιλιὰ
πὸ ἠχοῦν σὰ λαρυγγισμοὶ τῶν ἀηδονιῶν).

Μὲ τὶς μεταφορὲς μποροῦν ν' ἀναφεροῦν καὶ μερικοὶ πρωτότυποι, ὁλοτέλα ποιητικοὶ συνδυασμοὶ ἐννοιῶν: τὸ φῶς τῶν ἔμνων B 118, βρύσες τροπαίων Δ 112, ὁ Γαλαξίας, ἡλιῶν ὠκεανὸς A 8, ιδέες, κοπάδια ἀέρινα B 173, ψυχῆ, τῆς ἐγνοίας καλογοριά A 97, τοῦ Χάρου τὰ μετόχια Φ 31, τῶν ὄρνεων Πάσχα Παρ. 153, ὁ Κατεβατός... τῶν ἀνεμῶν ὁ δράκος Φ 73, αἶρα πράσινη ΠΔ 28, μουσικὴ τριανταφυλλένια ΠΔ 28, καράβι, δαίμονα τοῦ πέλαου Φ 28, φονιά τοῦ λιοπυριοῦ, μαϊστράλι K 8, παραμονεύει τοῦ καιροῦ ἢ ἀράχη A 17, οὐρλιάζουν μέσα μου τῆς ἐγνοίας τὰ τσακάλια A 19, τῆς γύμνιας τὰ τσακάλια | οὐρλιαζαν A 138, ἢ τιμὴ κρίνος, δάκινθος ἢ ἀγάπη, γιούλι ἢ φτώχεια B 2, θυμὸς σὰν ὄρνιο Δ 98, ζωσμένος μὲ τῆς λύρας του τὸν ὠκεανὸ καὶ ὁ Κάλβος B 15, ριζ' τὸ μέσα στὸ κανάλι τοῦ λαοῦ Δ 38, ἀπὸ τοῦ πάθους τὸ βοριά φερωμένοι B 41, σὰ σύγγεφο πού χάνεται στὸ γάργαρο τοῦ ἀπείρου B 38, Συναξάρι ὁ νοῦς μου, μέσα μου κρατῶ | μὲ τὰ ὄνόματά τους τὸ νεραϊδολόι B 74.

7. Περιφραση.

Πολὺ ἀγαπητὸ μέσο γιὰ τὴν ἔκφραση ἔννοιῶν μὲ εὐρὴ καὶ γενικὴ περιεχόμενον εἶναι σὲ κάθε γλῶσσα ζωντανὴ ἢ εἰκονικὴ περιφραση. Ἡ διατύπωση, ὅ,τι χάνει ἔτσι σὲ συντομία τὸ κερδίζει μὲ τὸ παραπάνω σὲ παραστατικότητα, χροῖμα, κίνηση, ζωὴ. Πολὺ συχνὰ ἡ περιφραση φέρνει καὶ νέο στοιχείο ὕφους ποὺ λείπει ἀπὸ τὴ μονολεκτικὴ διατύπωση: τὴ συναισθηματικὴ συμμετοχὴ τοῦ ὁμιλητῆ ἢ τοῦ συγγραφέα σ' ὅ,τι λέει, τὴ συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια, τὴν ἐπιδοκιμασίαν, τὴ θλίψη, τὴ χαρὰ, τὴν εἰρωνείαν τοῦ γι' αὐτὸ ποὺ μᾶς δείχνει. Μὲ τὴν εἰκονικὴν περιφραση τὸ **κανένας** λέγεται ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος του καὶ μὲ τὴ συναισθηματικὴ διάθεση ποὺ μᾶς κατέχει τὴ στιγμὴ ποὺ μιλοῦμε ἢ γράφουμε: οὔτε ρουθούνη, οὔτε ψυχὴ, οὔτε Ἰσκιος κτῶ. (1), τὸ **τίποτε**: οὔτε μυρμήγκι, οὔτε στάλα, οὔτε γρῦ κτῶ. (2) τὸ **λίγο**, μιὰ στάλα, μιὰ φούχτα, μιὰ γουλιὰ, μιὰ μπουκιά, κτῶ. (3), τὸ **πολλοί**: σὰν τὰ μανιτάρια, ὄσ' ἄστρα ἔχ' ὁ οὐρανός, σὰν τὸν ἄμμο τῆς θάλασσας κτῶ. (4), τὸ **πολύ**: σὰν τὴ βρῦση, ἕνα κόσμος, ἕνα περιδρομο, μὲ τὸ τσουβάλι, τὰ ἔλέη τοῦ Θεοῦ κτῶ. (5), τὸ **ποτέ**: τὸ μῆνα ποὺ δὲν ἔχει Σάββατο, τὸν κόκκινον Μᾶη, δταν ἀνέβη ὁ γαῖδαρος στὸ μιναρὲ, ἄμα βγάλουν οἱ λαγοὶ κέρατα κτῶ. (6), τὸ **πάντοτε**: ὄσο νᾶχη νερὸ τὸ μάτι μου, ὥσπου νὰ μὲ σκεπάσῃ ἡ πλάκα κτῶ.

Ὁ Παλαμᾶς ἦταν φυσικὸ νὰ ἐκμεταλλευτῆ τὴν περιφραστικὴ αὐτὴ τάση τῆς γλώσσας καὶ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὶς κοινές, χλοειπωμένες λέξεις, καὶ γιὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴν ποιητικὴν του παραστατικὴν. Συχνότερα χρησιμοποιεῖ τὴν περιφραση γιὰ νὰ ἔκφρασῃ τὴν ἔννοιαν «παντοῦ» μέσα σ' ὀρισμένα γεωγραφικὰ πλαίσια μεγαλύτερα ἢ μικρότερα. Μ' αὐτὴν ὁ νοῦς διατρέχει σὲ μιὰ στιγμὴ τὶς τεράστιες ἀποστάσεις τῶν

ἀντίθετων ἐσχατιῶν καὶ ἡ ἔκφραση παίρνει μεγαλοπρέπεια βιβλική. Ἔτσι γιὰ τὸ «παντοῦ» στὴν Ἑλλάδα» γράφει: ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸ ὡς τὴν Κρήτη ΚΤ 116, **κι ἀπ' τὸ γαλάζιο Ἰόνιο στὸ ζαφειρένιο Αἰγαῖο Υ15, γελᾷ ἡ πανώρια Κέρκυρα πρὸς τὴ χαρὰ τῆς Λέσβου, ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο χορὸς ὡς τοῦ Μαλίας τὸν κάβο Β149.**

Γιὰ τὸ «σ' ὅλη τὴν πόλη»: **στά στενοροῦμια, στά λουτρά, στά κάστρα, στά παλάτια Β35.** Ἀνάλογα καὶ γιὰ μεγαλύτερα γεωγραφικὰ πλαίσια τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Μεσογείου καὶ γενικὰ τῆς Ἀνατολῆς: **Ἀπὸ τὸν Ταῦρο ὡς τὰ νησιά Δ114, Ἀπ' τὸ Δούναβη ὡς τὴν ἄκρα τοῦ Ταινάρου | **κι ἀπ' τ' Ἀκροκεραύνια** στὴ Χαλκηδόνα Α7, Ἀπὸ τῆς Μαύρης θάλασσας τὶς ἄκρες | ἴσα μὲ τοὺς γιालοὺς τοῦ Μισιριοῦ Κ51, Ἀπὸ τοῦ Ταινάρου τὰ σπήλια ὡς τὰ λαγκάδια τοῦ Αἴμου, | ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα καὶ πέρα ὡς τὴ Γιολάντα Φ53, Ἀπ' τοὺς βαθιοὺς λιμιῶνες σου (Κρήτη) στοὺς μαυροθαλασσίτες | γιालοὺς **κι ἀπὸ τὴν Ἀτικὴν** στῆς Ἀφρικῆς τοὺς ἄμμοις Β143, τὰ πλατάνια τοῦ Ἰλισσοῦ | **καὶ οἱ Γάγγηδες καὶ οἱ Νεῖλοι Τ52, Κι ὄλο ἀπὸ Νότο καὶ Βορῆα **κι Ἀνατολὴ καὶ Δύση Υ39.**** (Πβ. τὸ δημ. ὄλο τὸν κόσμον γύρῃσα μπονέντη καὶ λεβάντη).**

Ἀλλιότιχη γίνεται ἡ περιφραση ὅταν ἡ ἔννοια «παντοῦ» παίρνει ὄχι γεωγραφικὸ μὰ κοσμικὸ, ὄντολογικὸ περιεχόμενον, ὅταν ἀγκαλιάσῃ τὴν πλάση καὶ τὰ πλάσματα. Τότε ἔκφραζεται κυρίως μὲ ἔννοιες τοῦ κόσμου ἢ τῆς ζωῆς διαμετρικὰ ἀντίθετες ἀναμεταξύ τους, καὶ μέσα στὴν ἀντίθεσή τους αὐτὴ κλείνει ὁ ποιητὴς τὴ συνολικότητα τοῦ κοσμικοῦ κύκλου:

Σιχαίνομαι ὅ,τι ζῆ **κι ὅ,τι πεθαίνει Κ92, ὄλα ἀπ' τὸ ρήγα ὡς τὸ παιδὶ στὴν ἀγκυλιὰ τῆς μάννας Β147, καὶ οἱ πρωτινοὶ καὶ οἱ πιὸ στερονοὶ καὶ οἱ νιοὶ καὶ οἱ γερασμένοι Β17, **κι δταν ὄλα βουβαθῆκαν...** ἀπὸ τὸ βόγγο τῆς καμήλας ὡς τὴ δέηση τοῦ μονεζίνη Δ146, στὴν πλάση, ἀπὸ τῆς θάλασσας τὴ μάνητα ὡς τὸν τριγμὸ τοῦ σαρακιοῦ, **κι ἀπὸ βοννὸ ὡς τὸ χροῦδι Α125, ὄλος ὁ κόσμος, οὐρανὸς καρδιᾶς **κι ἀγάπης ὄλος,** | ἀπὸ τὰ κρίνα τῆς Ἐδέμ ὡς τὰ****

(1) Βλ. Ν. Ρ. Andriotis, Die Ausdrucksmittel κτλ., Byzant. Neugr. Jahrb. 14, 62 κέξ.

(2) Στὸ ἴδιο.

(3) Στὸ ἴδιο, σ. 94 κέξ.

(4) Στὸ ἴδιο, σ. 111 κέξ.

(5) Στὸ ἴδιο.

(6) Ν. Π. Ἀνδριώτη, Γλωσσικὴ λαογραφία. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἀμαντον, σ. 76.

τοεγγέλια τοῦ Ἄδη Φ 48, ὄλα, ἀπὸ τὸ τζιτζικα ἴσα | μὲ τὴ θάλασσα τὴ σμαραγδο-
οπαρμένη Φ 48, καὶ ἀπὸ ψηλὰ οἱ γυπᾶε-
τοι κ' ἐμπρὸς μου τὰ σπουργίτια κ' οἱ βρά-
χοι καὶ τὰ κύματα, καὶ οἱ πεῦκοι καὶ τὰ
στρεΐδια Α 149, Κι δὲες, ἀπὸ τὸ νάρκισσο
στὸ φτωχοχαμομήλι | μιὰ μιὰ μοῦ τις φα-
νέρωσε τις μοῖρες τῶν ἀνθῶν Α 152, Γιατί
ἀπ' τὴν πέτρα ὡς τὸ πουλί στὸν κόσμον τὸ
δικό σου | κ' ἀστάνονται ὄλα καὶ μιλᾶν μ'
ἀνθρωπινῇ λαλίτσα Β 12, καὶ παντοῦ, γύ-
ρω ἐμπρὸς, πίσω | καὶ στὰ πιὸ βαθιὰ καὶ
στὰ τετράμηλα Β 192, ὁ νοικοκύρης, ὁ ἄρ-
χοντας, φτωχοὶ καὶ πλούσιοι κι ὄλοι | καὶ
τῆς μοῖρας τ' ἀπόπαιδα καὶ τὰ παιδιὰ τῆς
τύχης Β 49. Καὶ σὲ πεζό: ὄλη ἡ πλάση νὰ
τ' ἀκούση ἀπὸ τ' ἄστρα ὡς τὰ ξεροφύκια
Τρ. 28. Γιὰ τὴν ἔννοια « πάντοτε » ἡ περι-
φραση γίνεται, ὅπως στὸ δημηρικό ὄφρ' ἄν
ὄδωρ τε νάη καὶ δένδρεα μακρὰ τεθήλη καὶ
τὰ δημοτικὰ ὄσο δέερη ἡ φλέβα μου, ὄσο ἔχη
τὸ μάτι μου νερό, ὄσο χιονίζουν τὰ βουνά
Τούρκους δὲν προσκυνοῦμε, μὲ φράσεις ποὺ
φανερώνουν τὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου:
ὄσο ἔχ' ἡ Δύση πέλαγα κ' ἡ Ἀνατολὴ λι-
μάνια ΤΠ 42.

Ἐδῶ μποροῦν νὰ καταταχτοῦν καὶ οἱ
λεγόμενοι **πολικοὶ συνδυνασμοὶ** (polare
Verbindungen)⁽¹⁾, ποὺ ἐκφράζουν ἓνα με-
γάλο σύνολο μὲ περίφραση ἀπὸ δυὸ ἀντι-
φατικὲς ἀναμεταξύ τους λέξεις ὅπως τὸ ἀρχ.
οἱ τ' ὄντες οἱ τ' ἀπόντες, τὰ λατιν. *poli
ignoti, digna indigna, dicenda tacenda*,
τὰ ἔλλην. μικροὶ μεγάλοι, γέροι νιοὶ κτθ.:
ἀρχικὸς καὶ ἀναρχικὸς ΠΔ 181, τ' ἄμετρα,
τὰ μετρημένα καὶ ὄλα Β 45, καὶ δαφροστε-
φανῶνει τους ἄξιους κι ἀνάξιους πέρα Β
36, βασιλευτοὶ, ἀβασιλευτοὶ δὲν ξέρω ζοῦν
ἐμπρὸς μου Β 14.

Συγγενικὸ πρὸς τὴν περίφραση, στὴν πιὸ
φαρδιά της ἔννοια σὰ μέσο ἀναλυτικῆς πε-
ριγραφῆς, εἶναι καὶ τὸ τόσο πολὺ ἀγαπητὸ
στὸν Παλαμᾶ ἀναλυτικὸ ἀράδιασμα ἀπὸ
πράγματα καὶ ιδιότητες ποὺ ὁ πεζὸς λόγος
ἢ ἄλλος ποιητὴς λιγώτερο λάτρης τῶν εἰ-
κότων τις ἐκφράζουν μὲ μιὰ λέξη γενικώ-
τερης ἔννοιας. Ἡ ἐμφατικὴ αὐτὴ ἀφθονία
(*affektische Abundanz*), ὅπως λέγεται

στὴ γλωσσολογία⁽²⁾, εἶναι τόσο συχνῆ στὸς
στίχους τοῦ Παλαμά, ὥστε καταντᾶ τὸ πιὸ
χιτυπητὸ γνώρισμα τῆς τεχνοτροπίας του κ'
ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ζωηρὰ σημάδια τῆς ἐπί-
δρασης του σὲ πολλοὺς νεώτερούς του ποιη-
τές. Τεχνικὰ σχηματίζεται ἀπὸ τέσσερα,
σπανιώτερα περισσότερα οὐσιαστικὰ ἢ ἐπί-
θετα ἢ ρήματα ποὺ γεμίζουν ἓνα στίχο, καὶ
εἶναι συγγενικῆς σημασίας ὅταν περιφρά-
ζουν κάτι ποὺ ἀποτελεῖ ἐνότητα, ἀντίθετης
ἢ πολὺ διάφορης σημασίας ὅταν ἐκφρά-
ζουν νόημα μὲ μεγάλη ἔκταση. Πάντα ὁ-
μως παραστατικὰ ζωῆς, χρωμάτων καὶ κί-
νησης, ποὺ ἡ περιληπτικὴ λέξη μὲ τὸ γε-
νικό της νόημα δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐκ-
φράση:

1) Οὐσιαστικά: προφῆτες, εὐαγγελιστές,
ἀπόστολοι, μαρτύροι Φ 99, καλοτεχνίτης,
ἐραστής, κατηχητής, προφήτης Β 65, στὸν
τοῖχο, στὸ ψηφιδωτό, στὸ ξύλο, στὸ βιβλίον
Β 86, κελάδιον, ἀναφυλλητό, τροπάρι, μυ-
ρολόι Β 95, στὴν ἐκκλησιά, στὸν κλίβανον,
στὸ σπίτι, στ' ἀργαστήρι Φ 9, τὸ μέρωμα,
τ' ἀλάφρωμα, τὴν ὁμορφιά, τὴ γνῶση Β 85,
καὶ ὀρίζοντες καὶ λογισμοὶ καὶ σύγνεφα κι
ἀστέρια Β 9, οἱ νάρκισσοι κ' οἱ δάκινθοι
καὶ οἱ δάφνες κ' οἱ ἀνεμῶνες Φ 50, οἱ ἀνέ-
μοι, τὰ δροσόπαγα, τὰ κάμα, τὸ μελέμι
Φ 110, τὸ σίδερο, τὸ μάλαμα, τὸ σκλάβο,
τὸν ἀφέντη Β 36, ξελογιαστὴ καὶ ὄδηγητὴ
καὶ δαμαστὴ καὶ σῶστη Β 26 (πρβλ. τὸ δη-
μοτ. φόβοι, τρομάρες, μάνητες, κύματα
κι ἂ φουσκώσουν).

2) Ἐπίθετα: ξαυμάτωτος, ἀφιέρωτος,
ἀβόηθητος, μονάχος Β 59, πανήμερη, πανά-
λαφρη, πανώρια, παντογνώστρα Β 85, φω-
νὴ ζηλιάρα, ἀστόχαστη, χοντροκομμένη, ἀρ-
νήτρα Β 58, τοῦ βάρυπνου, τοῦ ἀκάθαρτου
τοῦ κρῦνου, τοῦ μολεμένου Β 13, τὰ κόκ-
κινα, τὰ πράσινα, τ' ἄσπρα, τὰ πλουμισμένα
Φ 17, λιγνόμεση, σγουρόμαλλη, μεστή, περ-
δικοστήθω Β 3, βασανισμένε, ταπεινὲ καὶ
λυτρωμένε καὶ ἴσε Α 157, παλληκαρίσιο κι
ὄμορφο, καλὸ καὶ τιμημένο Υ 60, (πρβλ.
τὸ μεσαιων. πανάσκημης, χυτροχύλης, χα-
μηλοφρύδας, μαύρης). Θὰ τραβούσαμε σὲ
μεγάλο μᾶκρος. ἄν ἔπρεπε ν' ἀναφέρω
πολλὰ παραδείγματα κι' ἀπὸ ἄλλα μέρη
τοῦ λόγου. Ἀρκοῦν ἓνα μὲ ἐπιρρήματα:

⁽¹⁾ W. Havers, Handbuch der erklärenden
Syntax, σ. 150.

⁽²⁾ W. Havers, ὅπου παραπ. σ. 160.

κοπαδιαστά, περαστικά, κυματιστά, ἀφροσμένα Β 39, κι ἓνα μὲ ρήματα: νὰ χινηταί, νὰ σβύνεται, νὰ σφάζη, ν' ἀλαλάζη Β 100.

Ἴδού τώρα καὶ λίγα παραδείγματα μὲ πέντε, καὶ περισσότερα ὄνόματα στὸ στίχο: ἅ

Κέρβεροι, Τάνταλοι, Τίτυοι καὶ Σίουφοι καὶ
[Στύγες Β 40,
Λόντρες, Παρίσια, Ἀμέρικες, Γολκόντες, Βαβυ-
[λῶνες Β 60,
οἱ Ἀρχές, οἱ Θρόνοι, οἱ Δύναμες, ἀγγέλοι κι

[ἀρχαγγέλοι Φ 100,
στάζουν τὸ μέλι, τὸ δροσό, τὸ φῶς, τὸ μύρο, τὸ
[αἶμα Φ 81,
λίμνες, βρουσούλες, ρεματιές, πιηγές, νεροσου-
[μὲς Α 139,
στριμμένε, ὀκνέ, κιοτή, λογα, φτωχέ, χαμένε, ψέ-
[φτη Β 58.

(Προβλ. τὸ δημ. μάθια, καρδιά, ψυχὴ καὶ φῶς, χαρά, ζωὴ κι ἐλπίδα, | θάρρος μου καὶ παρηγοριά, πόσον καιρὸ δὲ σ' εἶδα Κρήτη) (1).

8. Συστοιχία.

Ἀπὸ τὰ πιὸ ἐμφατικὰ μέσα τῆς ἔκφρασης εἶναι ἡ ἔτυμολογικὴ συστοιχία τῶν συντεχνικῶν στοιχείων ἀνάμεσόν τους. Ἡ πιὸ τυπικὴ συστοιχία, πού εἶναι ἀνάμεσα στὸ ρῆμα καὶ τὸ ἀντικείμενο, εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μὲ τ' ὄνομα σύστοιχο ἀντικείμενο: ἀρίστην βουλήν βουλευέειν, ἐκπλεῖν τὸν ὑστερον ἐκπλουν. Ἡ βασικὴ τῆς τεχνικῆς ἀξία εἶναι ὅτι ἐπιτρέπει τὴν ἔξαρση τῆς ἐννοίας τοῦ ρήματος μὲ ὀνομαστικὸ προσδιορισμὸ τοῦ συστοίχου ἀντικειμένου, ἐνῶ τὸ ρῆμα μόνον ἐπιρρηματικὰ μπορεῖ νὰ ἔξαρθῆ καὶ τὰ ἐπιρρήματα εἶναι πολὺ φτωχότερα σὲ ποικιλία ἀπὸ τὰ ὀνόματα. Ἡ γλῶσσα μας τὴ χρησιμοποιεῖ στὴν καθημερινὴ ὁμιλία κάπως περιορισμένα(1), π.χ. ζῶ εὐχάριστῃ ζωῇ, χάσηκαν χαρὰ μεγάλη, τραγουδεῖ γλυκὸ τραγούδι, ταξιδεύω μακρινὸ ταξίδι. Συχνότερη εἶναι στὰ δημοτικὰ τραγούδια: γιατί ἂν φουήσω φύσημα καράβια θὰ τσακίσω (Νίσυρο), μισεύγω, παραφέρνω σὲ παραγγελιά μεγάλη (Κρήτη), θάλασσα, σὲ περικαλῶ περικαλιὰ μιᾶλη (Κάρπαθο) (2). Ὁ Παλαμάς, χωρὶς νὰ κάνη κατάχρηση, μεταχειρίζεται συχνὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συστοιχίας. Ἴδού μερικὰ παραδείγματα: σαλπίζω μέγα σάλπισμα Φ 29, τὸ στερονὸ σάλπισμά της θὰ σαλπίζη Δ 116, πανηγυρίσει ὅλα τὰ πανηγύρια Β 17, βογγήστε βόγγο ἀπελπισιῶς Π 64, χτίστε τὰ χτίσματα λογιῆς Π 77, νὰ

τὸ γλεντίσετε τὸ γλέντι Κ 87, χαιρέται... χαρὰ ἀπὸ σὲ μεγάλη Β 141. τὴ φίλησε τὸ φίλημα τὸ μυστικὸ Π 120, ὄλες τις ἀγάπες τις ἀγάπησα Δειλ. 287, τὸ διαβατικὸ μεθύσι μεθύσα Δειλ. 2-7, καὶ μὲ μέθυσε τὸ ἀμίλητο μεθύσι Π 125, μουγγρίζουν... μουγγρητὰ θεῶν Β 134, νὰ μουγγρίση μούγγρισμα σεισοῦ Π 41, φύσηξε τὸ φύσημά σου Π 75, στενάξεις τὸ ἴδιο ἀναστενάσμα Κ 27, κι ἀφοῦ ἀγωνίστηκε τρανὸς τὸ δοξασμένο ἀγῶνα Φ 46, μιὰ λαχταρίζω λαχτάρα, | μιὰ διψῶ δίψα, τὸ φῶς! Α 48, τοῦ χἀίδιου πὸν μὲ χἀίδεψαν ἡλιολουσμένες ὦρες Α 143, γιὰ ἓνα χἀίδιο σου πεθαίνω | χίλιους πεθαμοὺς Δ 140, ἡ ζωὴ κι' ἂν εἶν' ἀγῶνας, | ἀγωνίσου τον, καὶ θὰ πλερωθῆς Δειλ. 141, κάποτε κάπου ἀφάνταστο τραγούδησα τραγούδι Πεντ. 33, εἶν' ὁ πόνος πὸν πονεῖ ὁ Ἐσταυρωμένος ΠΧ 53, δὲ χαιρονται τέτοια χαρὰ, μὲ τέτοιο δὲ μεθᾶνε | μεθύσι Φ 19, τοὺς γέλασε τὸ μπλάβο γέλασμά του Φ 68, κ' οἱ ἀφροὶ κ' οἱ πέτρες ζοῦν ἐδῶ μιὰ ζήση ἀδερφωμένη Φ 72, ἡ Γῆ χορεύει τὸν ἀστέρινο χορὸ Δ 162, ἄρμης τοῦ πέλαου στάλαζες γιὰ δάκρυα σταλαζιές Κ 13. Καὶ στὰ πεζά: τὸν τελευταῖο ἀναστενάσμο στενάζοντας Ποιητ. 1, 155.

Προέκταση τοῦ σύστοιχου ἀντικειμένου εἶναι, καθὼς ἔδειξα ἄλλοῦ(3), ἡ ἔτυμολογικὴ συστοιχία τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ ρῆμα ἢ μὲ τὸ ἀντικείμενό του ἢ καὶ μὲ ἄλλους προσδιορισμούς. Ἀπὸ παθητικῆς δη-

(1) Συχνότερη παρά ἄλλοῦ εἶναι ἡ συστοιχία στὴν ἑλληνικὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου.

(2) Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τὸ σύστοιχον ἀντικείμενον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νέαν Ἑλληνικὴν. Ἀθηνᾶ 47, 181 κέξ.

(1) Μ. Λιουδάκη, Μαντινάδες, σ. 56.

(2) Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τὸ σύστοιχον ὑποκείμενον εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Ἀθηνᾶ 49, 144 κ.έξ.

λαδὴ διατυπώσεις συστοίχου ἀντικειμένου, καθὼς κινδυνεύω κίνδυνον, σὲ ὁ κίνδυνος κινδυνεύεται, ὅπου πιά ἢ συστοιχία εἶναι ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ ρῆμα, ξεκινάει κι' ἀπλώνεται ἡ χρήση συστοίχου ὑποκειμένου καὶ μ' ἐνεργητικὸ ρῆμα ἢ ἄλλο συνταχτικὸ στοιχεῖο τῆς ἴδιας πάντα ρίζας μὲ τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ συστοιχία αὐτὴ σκοπὸ ἔχει νὰ ἐξάρῃ τὴ στενὴ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ τὴν ἐνεργειά του ἢ ἐκείνον ὅπου πάει ἢ ἐνεργειά του, καὶ ὄχι τὴν παρήχηση μὲ ὁμοίους φθόγγους, ὅπως νομίζουν ὅσοι τὴν κρίνουν ἐπιπόλαια. Καὶ στὴ γλῶσσα μας σπανιότερα εἶναι τὰ παραδείγματα παθητικῆς σύνταξης, ὅπως καὶ στὰ ποιήματα τοῦ Παλαμά: *μηρήθηκε τὸ μήνυμα τὸ μέγα Π22*, συχνότερα τῆς σύνταξης μὲ ρῆμα μέσου τύπου, καθὼς τὸ δημοτικὸ: *κανάρι καναρίζεται*, | *δπ' ἀγαπάει γνωρίζεται* (Πελοπόν.), καὶ τοῦ Παλαμά: *σηκώθη ὁ σηκωμὸς Φ 132*, καὶ ἀκόμα πιὸ συχνὰ εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς σύνταξης μὲ ρῆμα ἐνεργητικὸ, καθὼς τὰ δημοτικά: *ἄλλα λένε τῆς καμπάνας κι' ἄλλα καμπανίζει ἐκείνη* (παροιμ.), *τὰ λιβάδια λιβαδίζουν καὶ τὰ μάτια μου δακρῦζουν* (Λιγουριό), *ὁ Ἰληγόρης ἐγληγόρει κι' ὁ Μελέτης ἐμελέτα* (συνηθ.), *ὁ πειρασμὸς ἐπείραζε γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίση* (Κάρπαθο), *ἔρωτα πού μ' ἐρώτευγες καὶ πιά δὲ μ' ἐρωτεύγεις* (Νίσυρο)⁽¹⁾, καὶ τοῦ Παλαμά: *μᾶς ταπεινώσαν ὄλες οἱ ταπεινώσες Δ 101*, *κ' ἓνα σάλεμα σάλεψε στὰ ὀλόβαθα τοῦ νοῦ τους Φ 26*, *τρέμουσες ἄστρων τρέμουν καὶ σιάλες φεγγαριῶν Παρ. 43*, *πῶς τῶν ὄνειρων ὁ χορὸς χορεύει χαρωπὸς ΠΧ 144*, *φῶς τὸ ἱλαρὸ πὸν ἱλαρύνει Πεντ. 110*, *ἄνοιξη, ἄνοιξέ τους τὴν ἀγκαλιά σου ΠΧ 15*, *καὶ νὰ σαλπίζ' ἢ σάλπιγγα πολεμιστήριον ἤχο Υ 62*, *ἀλλιά του ὅποιονε λάβωνε λαβωματιά δική του Φ 121*, *τὸ σάλεμα τῆς θάλασσας σ'τὰ σάλενε τὰ φρένα Β 99*, *νὰ φλογίζον οἱ καημοί, | νὰ πονοῦν οἱ πόνοι Β 200*, *χάϊδια πράσινα μὲ χάϊδωσαν Α 191*, *περιστέρια ἀγκάλιαζαν οἱ ἀγκαλιές Α 194*, *μιὰ φλόγα φλόγισε τὸν οὐρανὸ Δειλ. 180*, *μιὰ πίκρα μὲ*

(1) Περισσότερα παραδείγματα, καθὼς καὶ τίς ποικίλες μορφές τῆς συστοιχίας αὐτοῦ τοῦ εἶδους, βλ. στὴν παραπάνω πραγματεία μου.

πίκρανε Κ 29, *ὄλο ἀναβρούζ' ἢ ἀνάβρα Β 43*, *ἢ χτυπιὰ σου ἄς χτυπήση Π 193*, *κ' ἢ στερονὴ σὲ χτυπάει χτυπιὰ Π 128*, *τὸ πνέμα τ' ἄγιο πνέει Φ 119*, *δὲ μὲ σκεπάζει σκέπη Φ 125*, *κύνκρου σαλεύει* (ἀμετβ.) *σάλεμα Α 152*, *μοῦ σκούζει μέσ' στὰ σωθικά τὸ σκοῦσμα τῆς Κασσάντρας Φ 27*, *ἄγια Λεοῦσα, κρέμονται ἀπὸ σένα, ἐλέησέ μας, | καὶ σῶσε μας, Σωτήρα ἐσὺ, γαλήνη ἐσὺ καὶ εἰρήνη Φ 125*.

Ἐκτὸς τῆς συστοιχίας τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ρήματος, κι' ἄλλα συνταχτικὰ στοιχεῖα συστοιχοῦν κάποτε γιὰ νὰ τονώσουν τὴν ἔκφραση. Παραδείγματα συναντοῦμε καὶ στὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, λ. χ. ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο: *φύση τῆ φύση κυνηγᾷ κ' ἢ γάτα τὸ ποτίκι*, στὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ κατηγορούμενο: *ὁ ξένος πάντα ξένος*, καὶ σ' ἄλλα συνταχτικὰ στοιχεῖα: *σάν εὔρης φαγι φάγε*, ὅπου *ν' ἀμπέλι ἀμπέλιζε κι' ὅπου χωριὸ κατοίκα, χωρὶς χιονιὰ χιονίζονται, χωρὶς βροχὴ βροχειώνται, φτειάσε τον γιόμα νὰ γενιτῆ, δεῖλι νὰ δειλινίση κτλ.* (1). Ὁ Παλαμάς γνωρίζει καὶ τούτων τῶν εἰδῶν συστοιχίας τὴν ἔκφραστικὴ δύναμη καὶ τὰ μεταχειρίζεται κάποτε: *κ' ἢ πέτρα σου (εἶναι) πετράδι ΠΧ 35*, *θερμαίνονται ἀπὸ θερμοσιά, παθαίνονται ἀπὸ πάθος Β 104*, *ὄλα κοιμοῦνται γύρω της ἀπὸ τὸ κοίμισμά της Β 46*, *ὁμορφα εἶν' ὄλα γύρω της ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της Β 46*, *κ' ἢ ἐφτιάδιπλη ὁμορφάδα τους ἐφτιάφωτη εἶναι πούλια Π 62*, *κι' ἐφτιάδιπλο τὰ Ἐφτιάνησα εἶναι μπουγαρίνι Α 6*, *μέσα στὸ χάος χάνονται Α 9*, *οἱ τίποτε στὸ τίποτε γυρίζουν Β 16*, *Ἀυγή, τοῦ κόσμου τὴν αὐγὴν ἐπρωτοφανερῶθης Υ 41*, *εἶπες νὰ σκύψω κ' ἔσκυψα, νὰ κόψω, κ' ἔκοψα ὄλα Α 61*, *ἀδιάκοπα παντοτινὰ | παντοτινὸν ἀδιάκοπο τὸν ἀνθρώπο γεννᾷ Υ 121*. Καὶ δυὸ συστοιχίες παρετυμολογικές: *τὸ πνεῦμα σου ἓνας δαίμονας δεμένο ὑπάκουο τῷχει Ν 100* (2), *τ' ἄλαρτο παίρνει Πέριτικο Φ 44*.

(1) Ὅπου παραπ. σ. 163 κέξ.

(2) Οἱ παρετυμολογικὲς συστοιχίες εἶναι ἀφθονες στὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου: *ἀρνὶ ἔφασε κι' ἀρνήσις με*, *τυρὶ καὶ τυρανῆς με*, *τὸ κρασι τὴν κάρα σεί, τὸ φέμα φύγεται, ἢ κατὰρα καταρωτᾷ καὶ πηγαίνει, ἄσπρε μου κρίνε, κρίνε με, γιὰ θὰ κοιθῶ μ' ἐσένα, ὁ λωλὸς λουλούδια θέλει*. Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, ὅπου παραπ.

Στὴ συστοιχία μὲ τὸ εὐρύτερό της νόημα μπορούμε νὰ κατατάξουμε κι' ἕναν ἄλλο τρόπο τῆς ἐμφατικῆς ἐκφρασης ἀπὸ δυὸ λέξεις ποὺ ἢ μιὰ εἶναι τὸ στερητικό ἢ ἡ ἄρνηση τῆς ἄλλης. Ἡ κοινὴ γλῶσσα δὲν πολυσυνηθίζει αὐτὴ τὴν ἐκφραση, ἢ λογοτεχνία ὅμως καὶ ἰδιαίτερα ἡ δημοτικὴ ποίηση καὶ οἱ ποιητὲς τὴν ἀγαποῦν πολὺ. Στὸν Παλαμᾶ τὴ συναντοῦμε συχνότερα παρὰ σὲ κάθε ἄλλον. Ἰδοῦ μερικὰ παραδείγματα:

1) Ρῆμα μὲ στερητικό ἀντικείμενο: σὰ νὰ θωρῶ τ' ἀθώγητα Φ 122, νικάει τ' ἀνίκητο σπαθί Β 27, νὰ πάρη ἄπαρτα κάστρα Β 61, τ' ἀπέραντα νὰ περάση Δ 146, δάμασε τὸν ἀδάμαστον Β 42, χῶρισε τ' ἀχώριστά Β 150, ἐπήρατε τὴν ἄπαρτη τὴν Πόλη ΤΠ 48, γιὰ νὰ δώσης τὸ ἀπ' ὄλου ἀδοτο φιλί Β 31, μειράει τ' ἀκαταμέτρητα Α 72, τὸ δρόμὸ τὸν ἀκράταγο κρατῆν Β 52, ξηγοῦσε καὶ τ' ἀξήγητα Δ 150, μιὰν ἀχόρταστη γιὰ νὰ χορτάσης πείνα Β 98, νὰ φτάσω τὴν ἄφταστη Δ 154, νὰ κοιμίζη τὸν ἀκοίμητον ἥρωα Παρ. 141, τᾶχει ζευγαρώσει τ' ἀζευγάρωτα ΤΠ 61, σὸ τοὺς ἀνίκητους νικάς, τοὺς γίγαντες συντριβείς Υ 13, ταιριάζουνε τ' ἀταίριαστα καὶ τ' ἄομιχτ' ἀποσμίγουν Υ 27, προτοῦ νὰ σβήσω σβήσε με τὸν ἄσβηστο καημὸ Ν 68.

2) Ρῆμα μὲ στερητικό κατηγορούμενο: ἀνάμεσ' ἀπὸ τοὺς καιροὺς ἀπέραστη περῶντας Β 27.

3) Στερητικό ὑποκείμενο μὲ ρῆμα: ἀγύρευτη, τὸ διαλεχτὸ γυρεύει ΚΤ 108, οἱ ἀφιλιωτοὶ φιλιώνονται Ν 40, σαλεύουνε τ' ἀσάλευτα Β 79, μόνον ὑπάρχει τ' ἀνύπαρχτον ἢ χαρὰ Δειλ. 304, μίλησε μας, ἀμίλητο στόμα Παρ. 129, ὦ καρνοφύλλια ἀγύριστα, γυρίστε Α 173. Καὶ σὲ πεζά: νὰ τὸν κάμουν νὰ κοινωνήση τὸν ἀκοινωνήτο μὲ τὰ πράγματα γύρω τον Παρ. ε'. Πβ. τὰ δημοτικά: καρδιά μ' ἀπαρηγόρητη, παρηγορήσ' ἀτή σου (Κρήτη), ἀλύπητη, λυπήσου με καὶ δὲς τὰ βάσανά μου (Κρήτη), ἐλ', ἄλουστέ μου, νὰ λουστῆς το' ἀνάλλαχτη μ' ν' ἀλλάξης (Μεγίστη) κ.ἄ. (').

4) Στερητικό ὑποκείμενο μὲ ἀντικείμενο: τὰ μάτια τῆς ἀδάκρυτα σ' ἄλλους τὰ δάκρυα φέρονον Υ 39, ὁ δράκος ὁ ἀκατάλυ-

τος ἐσὲ ἠύρε καταλύτη Β 29.

5) Ὑποκείμενο μὲ στερητικό κατηγορούμενο: ἀγνωσιά μου εἶν' ἢ γνώμη | καὶ ἄσκοποὶ μου οἱ σκοποὶ Δειλ. 233, ὁ σπόρος λόγος ἄσπαρτος Β 24.

6) Οὐσιαστικό μὲ στερητικό ἐπιθετικό προσδιορισμὸ (σὰν τ' ἀρχαῖα Ἴσρος Ἄϊρος, βίος ἀβίωτος, δῶρον ἄδωρον): τὴν ἄκαρδη καρδιά σας ΤΠ 48, τῆς ἀφθαρτης φθορᾶς Τ 31, τὸ μάντεμα τὸ ἀμάντεντο Φ 78, ἡ ἄσοφη σοφία Φ 118, ἄχαρη χαρὰ Π 13, ζωή μου ἐσὸν ἀζώγη Β 107, οἱ λυτρωμένοι ἀλύτρωτοι Πεντ. 122, τὸ ἀσύτριφτο σύντριμμα Δειλ. 146, τ' ἀταίριαστο ταῖρι Α 171, σκλάβο σου τὸν ἀσκλάβωτο Δειλ. 27, τ' ἀξεμνοστήρεντο μνοστήριο Β 30, χαρὰ στὴν ἄθη θεάινα, στὴν Ἰδέα Φ 151, ἐσὲ τὸν ἄπιστο πιστό, τὸν ἄθεο θρησκο ἐσένα Β 44. Καὶ σὲ πεζό: ἢ πιὸ ἀφιλοσόφητη φιλοσοφία Παρ. ι'. Πβ. καὶ τὰ: κινημένο στάσιμο Β 9, ἐρημιὰ πολυκατοικημένη Π 12.

7) Οὐσιαστικό μὲ στερητικό ἐπιθετικό προσδιορισμὸ σὲ γενική: εἶστε τ' ἀνύπαρχτου ὑπαρξῆ καὶ ζῆτε σὰν τοὺς Ἰσκιους Β 21, τῆς μηχανῆς τῆς ἄχαρης τὴ χάρη Β 60, καρτεροῦσες... τὸ γυρισμὸ τοῦ ἀγύριστου Β 107, τοῦ ἀμάντεντου μαριεύτρα Β 108, τοῦ ἀσάλεντου εἶμαι σάλεμα, τοῦ τίποτε ἀστραπή Α 65.

8) Στερητικό ἐπίθετο μὲ ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ: ἀσάλεντο σὸ σάλεμα τῶν αἰώνων Ν 136, χαίρονται μόνον ἀχόρευτοι μέσ' σὸ χορὸ τῶν πάντων Β 37, σιὰ γλωμισμένα τ' ἀνθια ἐσὸν τ' ἀχλώμιστο βοτάνι ΠΧ 9, τὸ ψηλὸς χύνει ἀμέτρητο σὸ μετρημένο του ἔργο Φ 92 (').

Τέλος πέτυχαίνει τὴν ἐμφαση μὲ ἀντιθέ-

(') Οἱ συστοιχίες αὐτὲς εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ ρητορικότερα στοιχεῖα τοῦ ὕφους τοῦ Παλαμᾶ κ' ἕνα μέρος τῆς πολυλογίας ποὺ ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος γιὰ χαρακτηριστικὸ τῆς ποίησής του. «Ρητορικός» καὶ «λάλος» ὅμως εἶναι σὸ βάθος τῆς συνείδησής του ὅσοι οὐδέτεροι, ὄχι ψεγάδια (Ποιητ. 1,65). «Γνωρίζω μονάχα, γράφει, πὼς ὅταν ἡ ρητορικὴ δὲν εἶναι σημάδι τοῦ μέτριου ποιητῆ ποὺ παίρνει καὶ μασσᾶ ἔτοιμα κοινῶν τόπων μοτίβα γιὰ νὰ μᾶς τὰ ξαναδώσῃ ὅσο βροντερά τόσο κούφια, εἶναι ἡ ρητορικὴ ἐκφραστικὸς τρόπος ἀπὸ τοὺς σπουδαιότατους τῆς ποιητικῆς τέχνης, καὶ εἶναι βαθὺς ὁ λόγος τοῦ ξένου κριτικοῦ, πὼς κάθε μεγάλος ποιητὴς εἶναι κ' ἕνας μεγάλος ρήτορας» Ποιητ. 1,55.

(') Ν. Η. Ἀνδριώτη, ὅπου παραπ. σ. 151.

σεις ἀπὸ λέξεις ἄσχετες ἐτυμολογικά, ἀλλὰ ποὺ ἐκφράζουν ἐννοίες ἀντίθετες ἀναμεταξύ τους: θάλασσα μὲ τὸν ἄσπρο ἀφρό καὶ μὲ τὸ μαῦρο κῦμα Β 9, ψυχὴ ποὺ τόσο εἶσαι κοιτὰ καὶ τόσο δόλομακρο εἶσαι Α 110, στῆς ζωῆς ὅλα τ' ἀπάλα καὶ στὰ σκληρὰ τοῦ τάφου Παρ. 100, ὡ μικροκάμωτη ἐσὺ γῆ μὲ τὴν τραγὴ ἱστορία Β 149, ἄσπρα βιβλία μου, | τραγούδια μαῦρα Πεντ. 59, μαζί κ' εὐλογημένος κι ἀφωρισμένος τύ-

ραννος Β 1, καὶ λαμποκοποῦσες, ὦ ψυχὴ μου, ... καὶ μαυρολογοῦσες ὦ καρδιά μου Δ 27, καὶ στὴν ψυχὴ μας ὠκεανοὶ καὶ στενορρύμια Α 84, πότε καλόγριας λογισμός, πότε χορὸς τοιγγάνας Β 85, σφαχτάρια, μακελλάρηδες, κορυθαλλοὺς καὶ φίδια Π 99, γιασεμιά καὶ κοράκια Παρ. 29, καὶ κορωνάτων καὶ λαϊκῶν, μαρτύρων καὶ θυμάτων ΚΤ 53, τῶν παλατιῶν κι ὁ ἀλαλασμός, τῶν ἐρειπίων κ' ἡ θλίψη ΠΧ 35.

9. Παρήχηση.

Ἀπὸ τὰ ἐντονα ὑποβλητικά μέσα τοῦ ἐντεχνου λόγου εἶναι καὶ ἡ παρήχηση ποὺ παλιότερα πολλοὶ καὶ σήμερα κάμποσοι ταυτίζουν μὲ τὴ συστοιχία. Ἄλλο πρᾶμα ὅμως τὸ ἓνα κι ἄλλο τὸ ἄλλο. Ἡ συστοιχία θέλει νὰ δεῖξη μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ σχέση συντακτικῶν στοιχείων τῆς ἴδιας πρότασης κάποια στενὴ σημασιολογικὴ σχέση ἢ ἀντίθεση προσώπων καὶ πραγμάτων ἢ πράξεων, ἐνῶ ἡ παρήχηση, καθαρὰ ἠχητικὴ ὑπόθεση, σὰν τὴ ρίμα τὴν ἐσωτερικὴ, δὲ γίνεται παρὰ γιὰ νὰ τέρψη σὰν εὐχάριστος ἤχος τ' ἀφτί, νὰ ὑποβάλη στὸν ἀκροατὴ μιὰ παιχιδιστὴ διάθεση, ὅπως καὶ ἡ ἴδια δὲν εἶναι περισσότερο ἀπὸ παιχιδισμα λέξεων καὶ ἤχων χωρὶς νὰ θίγη, ὅπως ἡ συστοιχία, τὸ νόημα τὸ βαθύτερο τῶν γλωσσικῶν συμβόλων. Εἶναι μιὰ ἐπιβίωση τῆς παλιᾶς γητευτικῆς ἀξίας τοῦ λόγου, ὅπως τὴ βρίσκουμε στὶς μαγικὲς ἐπωδές, ποὺ βασικὸ γνῶρισμά τους εἶναι ἡ ὑποβολὴ ψυχικῶν καταστάσεων.

Ὁ Παλαμάς, ἐντελῶς σύμφωνα μὲ τὸ γενικό, φανταχτερό, πολύχρωμο, ρητορικὸ χαρακτῆρα τοῦ ποιητικοῦ λόγου του, φυσικὸ ἦταν νὰ μὴν ἀγνοήσῃ τὴν ὑποβλητικὴ ἀξία τῆς παρήχησης καὶ νὰ τὴν καλλιεργήσῃ. Τὰ παραδείγματά του εἶναι πολλὰ καὶ θὰ μπορούσαν νὰ καταταχτοῦν ἐξωτερικὰ σὲ διάφορες κατηγορίες. Προτιμῶ νὰ παραθέσω μερικὰ ἀνάκατα, ἀφήνοντας αὐτὴ τὴν ψιλοδοουλιὰ σ' ἐκείνους ποὺ θ' ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ λεπτομερέστερα. Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς παρήχησης στὸν Παλαμά εἶναι ὅτι παρουσιάζεται σχεδὸν πάντα στὶς δυὸ τελευταῖες λέξεις τοῦ στίχου: γίνε ὀργοτόμος φυτευτῆς διαφεντευτῆς Β 19, μέσ' στὸ σκοιάδι τοῦ ἄδῃ

Β 149, γεννήτρα καταλύτρα Φ 145, ἡ φωτιά ἡ γεννήτρα καὶ κινήτρα Β 42, ξεπεταροῦδια ζούδια Δειλ. 67, τὴν ὥρα καὶ τὴ χώρα ΠΧ 82, μαντόνες καὶ γοργόνες Δειλ. 239, τοῦ αἰθέρα τοῦ πατέρα Β 59, τοὺς δρόμους καὶ τοὺς τρόμους Β 144, ν' ἀνάβης νὰ ξανάβης Δειλ. 245, κ' εἶναι σὰ γῦπες καὶ σὰ γοῦπες Δ 93, Ἀκρίτες κι ἄσικρίτες Δ 97, καλοκαίρια, μεσημέρια Δ 36, ὁ ἡγάροχος ὁ μονάροχος Δ 11, ἔρωτα ἐσὺ, μονάροχη καὶ γενάροχη Κ 90, ἀηδόνια καὶ τρηδόνια Δ 269, εἰκόνα καὶ κορώνα Β 34, χορεύουνε χινόπωρο καὶ καλοκαῖρι ταῖρι Β 8, ξαναδομένα, δῖμένα Φ 73, τοῦ πρωτομάργῃ Ἀντάργῃ Πεντ. 104, σέρνεται καὶ δέρνεται ΠΧ 69, κυματιστὰ τρικυμιστὰ ΠΧ 102, ξεφτέρια καὶ δεφτέρια Παρ. 51, ἀκέρια ἀσκέρια Φ 61, σὲ κλαῖνε καὶ σὲ λένε ΠΧ 153, τρομάρα ἀντάρα Πεντ. 24, μὲ τὰ συντρίμμια τρίμμια Φ 35, σ' ὅ,τι μ' ἔχει τρέχει βρέχει Ν 51, καὶ ζῆσε | καὶ σβύσε Παρ. 114, νὰ χύση τοὺς ἤχους σὲ στίχους γλυκεῖς ΤΠ 159, τὸν ἤχο στίχο κἀνω Φ 28. Καὶ σὲ πεζό: πειράζεται κ' ἐπηρεάζεται ΠΔ 165. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα ἡ παρήχηση γίνεται μὲ τὶς ὁμόηχες τελευταῖες συλλαβές. Νὰ ὅμως καὶ μερικὰ ὅπου γίνεται μὲ τὶς ὁμόηχες πρώτες συλλαβές τῶν λέξεων: γύρω του ὁ κόσμος χάλασμα καὶ χάσμα Πεντ. 100, τοῦ μεστοῦ σου μαστοῦ τὸ γάλα Δειλ. 237, Λέσβιοι λεβέντες Β 152, ρόδα καὶ ρώδια Κ 110, βαρὺ κοῖμα κροφὸ κρατεῖς Πεντ. 43, μὲ τὴ χαρά σου χαιρέται, Χαριτωμένη, ἡ χτίση Φ 100, μὲ τὰ λογῆς παλάτια τὰ πλατιά Κ 77, τὰ βάναν οἱ τρίσβαθοι βυθοὶ Κ 112.

Ἡ γλῶσσα ἡ φυσικὴ, καὶ περισσότερο ἡ λογοτεχνικὴ, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μιὰ ἰδιότητα